

HERALDISK TIDSSKRIFT

BIND 2 • NR 17 • 1968 • SIDE 334–344

Gøjevåbenet og Ibsskallen *Af Sven Tito Achen*

SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA

Heraldisk Selskab • Heralдинen Seura • Skjaldfræðafélagið

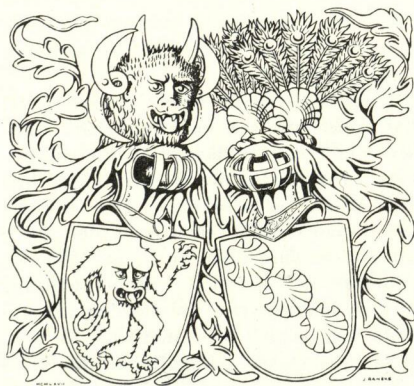
Heraldisk Selskap • Heraldiska Sällskapet

Gøjevåbenet og Ibsskallen

Fortsættelse til artiklen om Trollevåbenet
i Heraldisk Tidsskrift nr. 11, 1965, side 9.

Af *Sven Tito Achen*

HELT modsat trolden er *muslingeskallen*, ofte kaldet *Ibsskallen*, en af de alleralmindeligste figurer i heraldikken. F. eks. i England er den en dominerende figur i ca. 4 % af alle våbener, d.v.s. i mindst 2000, måske adskilligt flere. I Rietstaps *Armorial Général*, der indeholder ca. 105.000 våbener, især nederlandske, franske og tyske, er muslingeskallen den vigtigste figur eller en af de vigtigste i ca. 2200 våbener. Som et eksempel på heraldikkens variationsmuligheder kan det nævnes, at foruden Gøjevåbenet (der er medtaget), er der kun ét af disse ca. 2200 våbener, som indeholder tre muslingeskaller arrangeret på samme måde som Gøyes (se figur 1), nemlig en tysk familie *Neydeck*, hvis skaller imidlertid er røde i hvidt felt.

1. Alliancevåbener for Birgitte Gøye, til højre (hvide skaller i blåt felt), og Herluf Trolle; dette sidste er courtoisievendt. Tegning af Jan Raneke til Herlufsholm Skole.

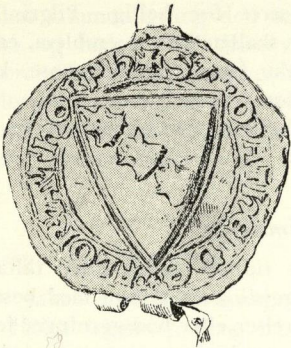
I Danmark findes der muslingeskaller i våbener tilhørende 25–30 adelige eller borgerlige familier, således Gøye, Baden, Jernskæg, Rotfeld, Petersdorff, Rosencrone, Munk, Steen, Råsløf, Bagge, Koll, Kierulff, Lütken, Fox-Maule, Tüchsen, Grove, Dreyer, Simonsen, Petersen, Wahl, de Coninck, Michelet, m.fl. Danmarks ældste kendte borgerlige våben, Truid Romildsens fra 1277, indeholder muslingeskaller.

Der er muslingeskaller i flere danske herreds- og kommunevåbener, og endelig er muslingeskallen meget almindelig i den gejstlige heraldik; herom senere.

Slægten Gøye

Det ældste bevarede eksempel i Danmark på et våben med tre muslingeskaller anbragt skråt i skjoldet (figur 2) er fra 1264 og sidder i et segl for drosten *Matheus de Floretorp* (nu Flårup; på det sydlige Lolland), som faldt i Estland 1268. På grund af dette våben anses han for en Gøye, selv om man ikke kan påvise forbindelse mellem ham og *Mogens Gøye til Krenkerup* (også på Lolland), der levede i 1300-tallets anden halvdel, førte nøjagtigt samme våben, og er den første autentiske Gøye. Han var Birgittes farfars farfars far.

Mogens Gøyes søn var ridderen *Axel Mogensen Gøye*, død før 1411, og hans søn igen var ridder *Mogens Axelsen Gøye*, der nævnes 1411 og 1450.

2. Drosten Matheus de Floretorps segl, under et dokument i arkivet i Lübeck dateret 16. august 1264. Efter Henry Petersen. Det er ikke kun på grund af våbenet, at Matheus anses for en Gøye, også slægtsgårdenes beliggenhed tyder på det. Gøyernes to stambesiddelser i 1300-tallet og senere, Kjelstrup og Kjørstrup, lå ganske tæt ved Floretorp (Flårup).

Mogens Axelsen Gøyes søn, Birgittes farfar, var rigsmarsk *Eskil Gøye*, død 1506, og hans søn, Birgittes far, var rigshovmester *Mogens Eskilsen Gøye*, stadigvæk til Krenkerup (m.m.) som døde 1544.

Birgitte Gøye er født omkring 1511, og døde 1574. Familien Gøye uddøde 1698 med Birgittes farbroders sønnesøns sønnesøn, geheimeråd *Marcus Gøye*, hvis kiste står under det pompøse monument i Herlufsholm Kirke.

Slægtsnavnet er benyttet allerede fra 1300-tallet. Det blev stavet forskelligt (Gøye, Goye, Gøyde, Giøde, Gjõe, Giøe, Giø, Gyø, Gye, Gøý, Gøe), men det synes sikkert, at det bør udtales med to stavelser. Navnets betydning er uklar, men det har i hvert fald ikke noget at gøre med *en gøg*.

En af heraldikkens mest fængslende aspekter er de enkelte våbenmærkers oprindelse: Hvad var det, der tilskyndede folk til at dekorere deres (hidtil udekorede) skjolde med netop de og

de figurer? I dette tilfælde: Hvorfor tog den første våbenføre Gøye tre muslingeskaller som sit mærke, anbragt på skrå i skjoldet?

Herom vides der desværre intet. Om et stort antal af de muslingeskaller, der figurerer i andre våbener ved man imidlertid, at de har en forbindelse med helgenen *St. Jakob*, og man tør derfor måske også for Gøjevåbenets vedkommende tro på en sådan sammenhæng. I alle fald er *Ibsskallens* historie værd at fortælle.

St. Jakob og hans skal

»Ibsskallen« siger vi, og vi ved alle, hvad der menes: pilgrimmenes kendetegn, muslingeskallen, opkaldt efter *Sankt Ib* eller *Sankt Jakob**), dvs. Jakob den Ældre, Zebedæus' søn, en af Jesu tolv apostle, og den første af disse som led martyrdøden, vistnok år 44, henrettet af Herodes Agrippa I. — Men hvorfor er St. Jakobs attribut en muslingeskal?

En gængs forklaring — f. eks. gentaget i Grandjeans »Dansk heraldik« — er, at muslingeskallen associeredes med ham på grund af hans mange og lange sørejser, men dette er ikke nogen overbevisende udlægning. Ser man muslinger på en sørejse? Kunne man ikke have fundet et rimeligere attribut for en sejlene helgen?

En anden forklaring går ud på, at middelalderens pilgrimme brugte en stor muslingeskal som kombineret tallerken, drikkekrus og tiggerskål. En muslingeskal blev på denne måde efterhånden kendetegnet for en pilgrim, og da St. Ib — ligeledes efterhånden

*) På dansk *Jakobsmusling* eller *Ibsskal* (dette ord tidligst fra 1400-tallet). Tysk: *Jacobsmuschel*. Fransk: *coquille (de) Saint Jacques*. Engelsk: *St. James' shell*.

3. Ligsten fra ca. 1300 i Tyrsted Kirke, Vejle Amt, over »Petrus dictus Kællær«, der er fremstillet som pilgrim, med stav, palmekvist, og pose med en Ibskall på. Efter »Danske Gravstene fra Middelalderen«, 1889, af J. B. Løffler. At dømme efter de bevarede fremstillinger af middelalderlige pilgrimme var det til ind i 1400-tallet det almindeligste at bære Ibskallen på pilgrimsposen; efter den tid gik man over til i reglen at anbringe Ibskallen på den opkrammede rejsehat.

— blev anset for pilgrimmenes skytshelgen, blev pilgrimmenes skal til »Ibs skal«, hans specielle attribut. Denne meget plausible forklaring holder imidlertid næppe stik; der er intet, der tyder på, at pilgrimmene har brugt deres skal til noget praktisk; det fremgår ikke af en eneste af de tusinder af samtidige fremstillinger som findes (se f. eks. figur 4); måske har

den været for hellig. Pilgrimmene brugte skallen som et emblem, et kendetærke fæstet til stav, pose, kappe eller hat.

Ibskallens forklaring er en helt tredje:

Pilgrimsrejser

I den tidlige middelalder udtænkte irske gejstlige et system med bestemte bodsøvelser eller bodsgjerninger for bestemte synder, et system som i de følgende århundreder bredte sig til resten af Europa.

Boden var i førstningen normalt en fasteperiode, men i 800-tallet begyndte kirken også at idømme *eksil* (i nærmere fastsatte tidsrum), og sådanne eksilstraffe tog i reglen form af et påbud om at besøge et helligt sted til fods.

Fra o. 1200 begyndte kirken tillige at lokke med *aflad* for dem der besøgte valfartsstederne, hvilket øgede antallet af pilgrimme. Pilgrimsrejserne var efterhånden blevet nærmest populære; i virkeligheden var de ofte datidens form for turistrejser.

Uanset om det kirkelige formål med valfarten var bod eller aflad, er det klart, at kirken måtte søge at kontrollere, om den hjemvendende pilgrim faktisk havde besøgt målet for sin rejse. Det var normalt, at klostre udstedte »valfartskvitteringer«, som pilgrimmen kunne fremvise ved sin tilbagekomst, men fra o. 1100 begyndte man på valfartsstederne at give (eller sælge) pilgrimmene mere anskuelige beviser for deres besøg. Fra Jerusalem kunne pilgrimmene hjembringe en *palmekvist*, og andre pilgrimscentre fremstillede f. eks. små metalfigurer af Jomfru Maria eller helgener; i Trondheim og Vadstena således Olavs- og Birgittafigurer af bly.

Uden sammenligning den mest populære og berømte af disse valfartsbeviser eller pilgrimssouvenirs var imidlertid den muslingeskal, som kunne erhverves af de valfartende til det spanske kloster *Santiago de Compostela*.

Santiago de Compostela

Sankt Jakob er Spaniens nationalhelgen. Ifølge legenden drog han efter Jesu korsfæstelse til Spanien for at kristne landet, men vendte tilbage til Jerusalem med uforrettet sag. Efter hans henrettelse år 44 førte hans disciple hans jordiske rester til Spanien, hvor de blev begravet efter forskellige eventyr og undere.

Hvor graven var, gik i glemmebogen, indtil det i 800-tallet åbenbarede sig for en eremit, der fortalte det til biskoppen af Iria. Det viste sig at være i bispens stift, i den lille by *Compostela* i det nordvestlige hjørne af Spanien. Kongen af Asturien byggede en kirke på stedet, der fremtidigt kaldtes *Santiago de Compostela*.

Ved siden af St. Peter og Paulus var St. Jakob den eneste prominente skikkelse fra det Nye Testamente, der var begravet i Europa. De første pilgrimme til den hellige mands grav begyndte derfor snart at indfinde sig, og inden længe kom der mange. I 1434 var der eksempelvis alene fra England 2310 personer, der valfartede til Compostela som bod eller aflad. Til dette tal må lægges »frivillige« pilgrimme, f. eks. syge der søgte helbredelse, og alle dem der gjorde forretning på valfarterne eller havde fordel af dem på anden måde. Der var f. eks. købmænd som håbede at undgå at betale told ved at udgive sig for pilgrimme, og i 1435 afslørede spanske myndigheder, at en vis Greve af Lille Ægypten, der

udgav sig for leder af et pilgrimstog til Compostela, i virkeligheden var en sigøjnerhøvding, der ville smugle sin stamme ind i Spanien.

Nordiske pilgrimme

Ifølge A. Fabricius (se litteraturlisten, bagest) kom pilgrimmene hen i 1200- og 1300-tallet »især fra Norden«. I alle fald var der mange herfra. Fra begyndelsen af 1200-tallet er bevaret en vejledning til rejsen derved, et såkaldt *itinerarium*, skrevet i Ribe. Den første danske Compostela-valfartende

4. St. Jakob i pilgrimsudstyr, med stav, pose, drikkekrus, og Ibsskal i sin rejschat. Udskåret træfigur ved altertavlen i Herlufsholm Kirke, fra ca. 1500. Fot. Nationalmuseet. Der er bevaret mange gravfundne Ibsskaller med små huller i, til fastgøring på dragten, se f. eks. Nationalmuseets Middelalder-afdeling Rum 31 Montre 4.

vi kender til, var en klerk hos ærkebiskop Eskil, som drog til Sankt Jakobs grav mellem 1179 og 1182; desværre nævnes han ikke ved navn. Hellig Anders fra Slagelse var i Compostela 1206, og Birgitta (af Vadstena) og hendes mand Ulf Gudmarsson drog dertil i de første år af 1340'erne.

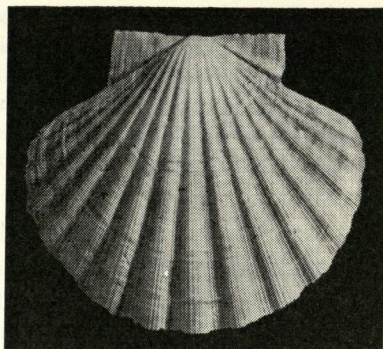
Pilgrimsstrømmen fra Norden til Sankt Ibs grav varede lige til Reformationen. I 1516 var således feltherren Johan Rantzau dernede, og da Christian 2. i 1515 var i havsnød lovede han at valfarte dertil (da han var kommet frelst i land, nøjedes han dog med at sende en stedfortræder).

Endnu i dag skal Compostela være kristenhedens mest søgte valfartssted efter Jerusalem og Rom.

Ibsskallen

Atlantehavets dybe fjorde på Spaniens nordvestkyst er rige på store, velsmagende kammuslinger, hvoraf mængder — i dag såvel som for tusind år siden — spises i det nærliggende Compostela. Muslingerne sælges bl. a. fra boder uden for katedralen, hvor ingen pilgrim kan undgå at se dem ligge i deres store smukke skaller, og hvor de fleste sikkert også har smagt dem.

»Ibsskal« er ikke en zoologisk betegnelse. Der findes næsten 300 forskellige hjerte- og kammuslinger, hvoraf en stor del kan være lige gode »Ibsskaller«. Den dominerende og måske smukkeste af de kammuslinger, som fiskes i havet ved Compostela og sælges dér, *Pecten maximus* (tidligere kaldet *Ostrea maxima*), kan dog måske siges at være den mest typiske Ibsskal (se figur 5). Den findes ikke andre steder på den europæiske Atlantehavskyst end ved Compostela. Alligevel er en mindre og ikke helt så symmetrisk

5. Måske den smukkeste af alle »Ibsskaller«, *Pecten maximus*. Her vises den hvælvede underskal, 135 mm på den bredeste led. Zoologisk Museum.

musling, *Chlamys opercularis*, i nyere tid blevet erklæret for Compostelas officielle Ibsskal. *Ostrea Jacobæa* er opkaldt efter St. Jakob og ligner meget *Pecten maximus*, men lever kun i Middelhavet.

Skallerne blev åbenbart taget med, når pilgrimmene drog tilbage, for fra 1106 har man en beretning fra Italien om en syg, der blev helbredet ved at røre en skal, som en hjemvendt pilgrim havde haft med fra Compostela. Klostret indså snart muslingeskallens muligheder, og vistnok som den første søgte biskop Diego Gelmirez (1100—40) at monopolisere muslingehandelen og gøre Ibsskallen til klostrets »valfartskvittering«. En slags pilgrimsvejledning fra Compostela, *Liber Sancti Jacobi*, fra ca. 1130, der kendes i mange kopier, bekendtgjorde at muslingeskaller »som kan gøres fast på pilgrimmenes dragt, er til salg i klostergården nord for katedralen«.

Den ældste bevarede billedlige fremstilling af en pilgrim med Ibsskal er en statue på katedralen i Autun i Bourgogne fra ca. 1135. I Danmark er den ældste bevarede fra ca. 1300 (se

figur 3). Fra slutningen af 1100-tallet har man statuer af *St. Jakob* kendetegnet ved skallen; det ældste bevarede eksempel i Skandinavien er vistnok seglet for *St. Jakobsgildet* i Visby fra ca. 1350. Senere eksempler er uhyre almindelige, i skulptur, kirkemaleri, segl, m. m. (se figur 4). I øvrigt kan det ofte være svært at afgøre, om det er en pilgrim eller *St. Jakob* selv, man har for sig.

Ibsskallens succes

Ibsskallen blev en uhyre succes. Man mener, at det i høj grad var dens skyld, at *Compostela* blev et så stærkt besøgt valfartssted. Det mente man i alle fald i Rom, hvorfra man — uden resultat — søgte at få *Compostelas* brug af Ibsskallen forbudt; og det mente man også adskillige andre valfartssteder, som nu begyndte at lokke med muslingeskaller også til *deres* pilgrimme. Lokaltiteter uden naturlig tilgang af de rigtige muslinger klarede sig med støbte bly-muslinger, hvoraf mange er bevarede, f. eks. fra *Mont St. Michel* på *Normandiets* kyst.

Det varede heller ikke længe, før pilgrimme på vej til *Compostela* (eller

et andet valfartssted) satte en muslingeskal i hatten hjemmefra, for at vise i hvilket ærinde de færdedes. Ibsskallen blev snart de valfartendes kendetænde og beskyttelsestegn, både på ud- og hjemturen. Hvad der utvivlsomt har medvirket til denne popularisering af Ibsskallen, var de *St. Jakobsbroderskaber*, der oprettedes af tidligere pilgrimme, og som bl. a. sørgede for herberger på valfartsruterne. De kendes fra Tyskland, Nederlandene og især fra Frankrig, hvor det ældste vidnesbyrd om dem er fra 1295.

Efterhånden blev pilgrimsskallen et almindeligt fromhedselement, måske opfattet som symboliserende pilgrimsrejser i overført betydning, sjælens pilgrimsgang. *Ludvig den Hellige* førte f. eks. Ibsskallen som feltmærke på sit korstog 1248.

Ibsskallen blev i løbet af 1300- og 1400-tallet uhyre almindelig, ikke blot i gejstlige personers og institutioners segl og våbener, men i alle former for religiøs symbolik og ornamentik. Den afbildedes ofte i forbindelse med andre helgener, f. eks. *St. Birgitta*, *St. Hans*, og især *St. Mikael*. *Johannes Døberen* fremstilledes hyppigt som døbende Kristus med en muslingeskal, og måske heraf fulgte igen, at døbefonte ofte blev dekoreret med eller udformet som en muslingeskal (*Thorvaldsen*). Muligvis hænger denne udvidede brug af muslingeskallen dog sammen med Jesu lignelse i *Matthæus Evangeliets* 13. kapitel, hvor *Himmerriges Rige* lignes ved en perle.

6. Et vandringssymbols vandring: Ibsskallen som sindbillede på opdagelsesrejser og turistrejser. Til venstre *Sven Hedins* våben, fastsat ved hans adling i 1902. Til højre firmamærke for rejsebureauet *Thos. Cook & Son*.

Cook & Son.

Ibsskallemærkerne

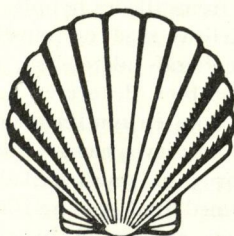
Et mærke der angav sin bærer som en from rejsende, uden onde hensigter og ikke værd at plyndre, indbød naturligvis til misbrug. Ibsskallen blev skalkeskjul (i ordets egentlige betyd-

ning) for folk der færdedes på vejene med knap så fredelige hensigter, tigere, vagabonder, røvere og alskens pak, oprindeligt naturligvis for at stikke andre blår i øjnene, men efterhånden som et anerkendt omstrejfer-
emblem.

Den franske digter og forbryder François Villon (1431—ca. 1485) var f. eks. medlem af en bande, der kaldte sig *les coquillards*, af *coquille* = muslingeskal. Det franske ord *coquin* har muligvis samme oprindelse, og i så fald har det følgende stamtavle: muslingeskal, pilgrim, falsk pilgrim, slyngel.

St. Jakobs attribut

Det er givet at mange muslingeskaller i våbener har deres oprindelse i en pilgrimsrejse til Compostela eller et andet sted. I mange tilfælde formoder man det, f. eks. når et medlem af den norske æt Galtung, muligvis stormanden Gaute Eriksson, i 1300-tallet satte en muslingeskal ind i sit skjold, oven over slægtsvåbenets galt. I enkelte tilfælde *véd* man det, f. eks. når ejeren

7. I 1800-tallet var muslingeskaldekorede badestedssouvenirs overmåde populære, ikke mindst i England. En af dem der levede af at fremstille sådanne »Hilsener fra Skagen« hed Marcus Samuel, og da hans sønner, Marcus junior og Samuel Samuel, i 1897 grundlagde »Shell Transport and Trading Company« var de i valget af firmaets navn og varemærke inspireret af faderens skalsouvenirs.

8. Gøvevåbenet med Ibsskallerne på en skråbjælke, her tillige courtoisievendt. Fra ligstenen over Birgitte Gøyes broder. Axel, i Voldum Kirke, Randers Amt, 1543, Fot. Nationalmuseet.

af et dansk Ibsskalprydet segl fra 1365 i seglets omskrift betegner sig selv som *pelegrinus*. Den slags er de egentlige Ibsskaller.

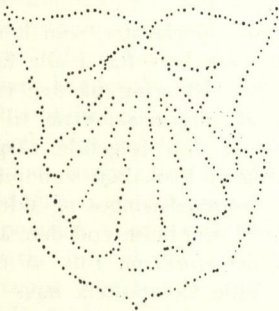
Efter at Ibsskallen var blevet St. Jakobs faste tilbehør, således at han bogstaveligt talt aldrig afbildedes uden, fik den imidlertid et endnu langt større virkefelt. Det var nærliggende, at personer eller korporationer (gilder, lav), der havde St. Jakob som skytshelgen (selv om deres tilknytning til ham intet havde med pilgrimsrejser at gøre), demonstrerede deres forhold til ham ved at bruge Ibsskallen, f. eks. i deres segl eller andre insignier. Bl. a. synes St. Jakob at være *skomagernes* skytshelgen (fordi pilgrimme måtte formodes at slide deres sko mere end andre?). Det ældste kendte danske skomager-lavssegl med en Ibsskal i er fra ca. 1450. Fra korporationens insignier kunne gildesbrødre og lavsmedlemmer igen måske inspireres til at tage en Ibsskal i deres personlige våben.

De engelske konger residerede tidligere i *St. James' Palace*, og hvad var naturligere i et slot af dette navn, end at de kgl. kammerherres embedsinsignium blev en Ibsskal? Fra en sådan kammerherre i *St. James' Palace* stammer sikkert en familie *Chamberlain*, hvis våben er: i rødt felt tre gule Ibsskaller, to over en.

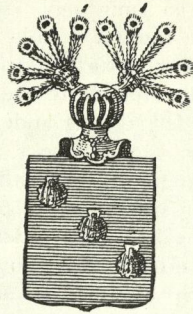
Kirker og klostre med St. Jakob som skytshelgen har sat sig talrige spor, især i den kommunale heraldik. I seglet for Bornholms Østre Herred repræsenterer en skal *Ibsker Sogn*. Ballerup-Måløv Kommunes våben indeholder to Ibsskaller: begge kommunens kirker er indviet til St. Jakob. Og så videre ...

Andre muslingeskaller

Antikken afbildede ofte Venus, der jo var opstået af havets skum, stående i en muslingeskal, og ved at associeres med hende kom muslingeskallen, »Venus' vugge«, via kærlighed og frugtbarhed til at symbolisere *evigt liv*. Man lagde muslingeskaller i jorden sammen med de døde, og sarkofager

9. Gøjevåben med kun én Ibsskal. Det er smukt, men forkert, bl. a. fordi dette våben føres af familien Jernskæg (hvidt i blåt). Detalje af et brodéremøster, vist nok fra Birgitte Gøyes egen hånd, i Rigsarkivet.

10. Gøjevåbenet i »Lexicon over adelige Familier«, 1782 ff. Da dette værks gengivelser i over hundrede år var de eneste »officielle«, kom denne miserable og forkerte udførelse af Gøjevåbenet desværre til at sætte sig adskillige spor.

udsmykkedes med muslingeskaller. Denne skik optoges i renæssancen.

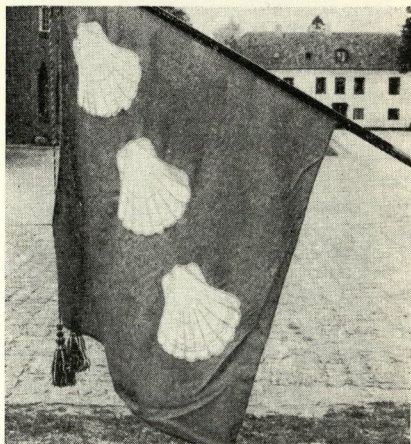
Sir John de Grailly, der levede i nærheden af Bordeaux i begyndelsen af 1400-tallet, havde følgende våben: i gult felt et sort kors og derpå fem hvide muslingeskaller. Sir John havde store handelsinteresser i Bordeaux, og da denne by, dengang som nu, drev en stor og lukrativ handel med muslinger, er det måske tilladeligt at tro, at han har sat muslingerne i sit våben for — ligesom så mange andre — at anskueliggøre en af sine indtægtskilder heraldisk.

Den kategori af våbener som kaldes »talende« vrimler med Ibs- eller andre skaller. Gennemblader man f. eks. Henry Petersen »Danske gejstlige sigiller«, ser man at størstedelen af de kannikker, kantorer, præster, ærkedegne, o.s.v., i hvis segl eller våbener der er en Ibsskal eller St. Jakob-skikkelse, hedder: *Jacobus*, *Jakob*, *Jeip*, *Jep* eller lignende. Det ældste bevarede eksempel er fra 1379. I nyere tid fører f. eks. de svenske adelslægter *von Jacobson* og *Jacobsköld* Ibsskaller i deres våbener.

Ordspil på »musling«, »skal« m. m. har samme resultat, uanset tungemål. Shelley hører naturligvis til i denne gruppe; digteren førte tre konkyliagtige skaller, og en anden gren af slægten tre kammuslinger. En skotsk familie *Pringle* med Ibsskaller i sit våben spiller sikkert på *pilgrim*. Og i *Skælskørs* våben sidder der en musling, som minder os om byens oprindelige navn: Skælfisk-ør. »Skælfisk« er et gammelt ord for musling.

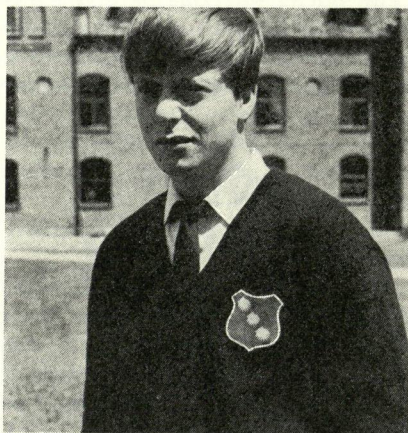
Muslingeskallens skønhed

Den sande bevæggrund bag alle disse praktiske og symbolske anvendelser, er måske den enkle, at kammuslingens skal er en så vidunderlig smuk ting. I antikken, renæssancen, barokken, rokokoen, klassicismen (bordsølv), biedermeier, jugend, lige til surrealismen,

12. Flag hvis hele dug udgøres af et våben er almindelige i Schweiz, Storbritannien, Tyskland og tillige, især som kommune-flag, i Sverige, Finland og Norge. I Danmark er de næsten ukendt. Hvilken storartet effekt et sådant flag kan have, giver

Herlufsholms Gøeyefane et indtryk af.

11. Af sin fædrene arv oprettede Birgitte Gøye sammen med sin mand Herluf Trolle i 1565 kostskolen Herlufsholm. Dennes elever bærer Gøjevåbenet på deres skjorter, trøjer, sportstøj og blazere. En Ibsskal alene sidder i deres uniforms-knapper og huer. Slips kan vælges efter behag: med tre Ibsskaller eller med en rød trolld.

har muslingeskallen været et uhyre elsket ornament. Er hele ikonografien og heraldikken kun et påskud, en senere konstruktion for at rationalisere den fryd ved en form, som ikke kan forklares?

Engelske specialister, som har skrevet om Ibsskallen, har i alle fald ingen bedre forklaring på den enorme øgning af pilgrimsskarerne til Compostela, og den følgende eksplosive spredning af Ibsskallen som pilgrims-mærke, fromhedssymbol og siden om trent hvad som helst, end den, at muslingeskallen forekom folk så tiltrækkende. Ville Compostela have draget lige så mange pilgrimme, hvis St. Jakobs attribut havde været f. eks. en tang med en udtrukket tand i, hvilket er St. Apollonias kendetegn?

Et eksempel på, hvad muslingeskallens skønhed kan føre til, har man i

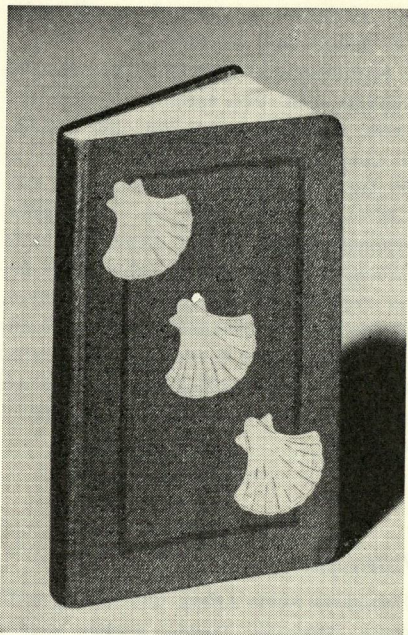
oliefirmaet *Shell*, se figur 7. Denne artikels oplysninger om Ibsskallen bygger i vidt omfang på »The Scallop. Studies of a Shell and its Influences on Humankind«, som Shell udsendte i 1957, og hvori muslingen og muslingeskallen behandles etymologisk, zoologisk, kunsthistorisk, ikonografisk, heraldisk, og gastronomisk, hvert afsnit skrevet af en verdenskapacitet på området.

Gøjevåbenets skråbjælke

Det var en lang forklaring på Ibsskalens og andre skallers optræden i heraldikken. Tilbage til Gøjevåbenet! Hvorvidt dette våbens skaller er egentlige Ibsskaller, eller de hører til i en af de andre grupper, eller evt. har en helt tredje årsag, vil aldrig blive opklaret. Sandsynligvis er de pilgrimsskaller.

Så enkelt som Gøjevåbenet er, gives det dog med forskellige variationer. Den almindeligste består i at anbringe Ibsskallerne på en skråbjælke (se figur 8); denne variation kendes allerede fra 1300-tallet og er brugt i alle slægtens linjer, somme tider af samme person afvekslende med det normale våben. Både i udlandet og i Danmark kendes der eksempler på, at man har indsat en skråbjælke i et våbenskjold som en differentiering, bl. a. for at angive uægte fødsel. For Gøjevåbenets vedkommende betyder den sporadisk opdukkende skråbjælke imidlertid intet i den retning. Den har næppe nogen anden årsag end personlig tilskyndelse.

I øvrigt må den nærmest anses for en heraldisk forbedring: Ibsskallerne synes større og tager sig bedre ud i en skråbjælkes begrænsede areal end i det fulde skjold.

13. Hvor heraldik er stimulerende! Sammenlign gængse salme- og sangbogsbind med disse dejlige hvide Ibsskaller på Herlufsholms blå sangbog.

Varianter og norm

»Lexicon over adelige familier«, 1782 ff, oplyser, at en linje af Gøyerne »førte i skjoldet kun *to* Ibsskaller«, hvilket jeg dog aldrig har set. Derimod kendes der i hvert fald ét eksempel på, at et medlem af familien har ført *én* Ibsskal, nemlig ingen ringere end Birgitte Gøye selv (der ikke kan have været stiv i sin heraldik), se figur 9.

Andre afvigelser fra normen består i Ibsskallernes indbyrdes stilling. Undertiden ser man Gøjevåbener, hvis Ibsskaller har åbningen opad, eller er anbragt individuelt lodret (se figur 10), eller med deres individuelle akse vinkelret på deres samlede akse, eller ... osv. Skønt man skulle tro det umuligt, er der endnu adskillige variatio-

ner af denne art, men de er alle mindre kønne end normen.

Hjelmfiguren er med ganske få undtagelser altid den samme, og også farverne har altid ligget fast. Det korrekte Gøyevåben ser følgelig således ud (se figur 1): *i blåt felt tre hvide Ibsskaller anbragt som en skråbjælke. Hjelmfigur: to hvide Ibsskaller med åbningen opad, og let udad, hver besat med seks naturligt farvede påfjer. Hjelmklæde: udvendigt blåt, indvendigt hvidt.* Hvis skjoldets Ibsskaller er anbragt på en skråbjælke, må man gå ud fra at feltet er hvidt, og skråbjælken blå.

Litteratur

Danmarks Adels Årbog, især årgang 1896.

Henry Petersen: Danske adelige sigiller fra det 13. og 14. århundrede, 1897.

J. B. Løffler: Danske gravstene fra middelalderen, 1889.

J. B. Løffler: Gravmonumenter i Sorø Kirke, 1888.

J. B. Rietstap: Armorial Général, 1884–87.

The Scallop. Studies of a Shell and its Influences on Humankind. London 1957.

A. Fabricius: Forbindelsen mellem Norden og den spanske halvø, 1882.

Liber Sancti Jacobi. Le guide du pèlerin de Saint-Jacques de Compostelle. Mâcon 1938, 2. udgave 1950.

Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder, bind 1, 1956, »Bitecken«, side 646.

Henry Petersen: Danske gejstlige sigiller fra middelalderen, 1886.

Herlovianeren, 14. årgang nr. 5, 1936, side 61.

Se også litteraturlisten til Trolleartiklen, Heraldisk Tidsskrift nr. 11, 1965, side 24.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.